

УДК 339.9

**МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНЦІЯ ЗА ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ:
МІГРАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ**

Калініна Світлана Петрівна, д.е.н., професор, Інститут підготовки кадрів ДСЗУ, м. Київ
Давидюк Людмила Петрівна, к.е.н., Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету МОН України

Svitlana P. Kalinina, Ukrainian State Employment Service Training Institute, Kyiv
Lyudmyla P. Davydyuk, PhD, Vinnytsya Trade and Economic Institute of Kyiv National
University of Trade and Economics

S. Kalinina, L. Davydyuk. International Competitiveness for Human Potential: the Migration Context.

The article considers the issues of activation of the processes of international intellectual migration on the international labour market in the context of manifestations of international competition for human potential. It is emphasized that knowledge becomes an object and a factor of competition and formation of flows of international intellectual migration. Specific features of formation of requirements to the employee with the purpose of ensuring competitiveness of national economies are determined. It is emphasized that at the present stage the problem of regulating the processes of international intellectual migration in the context of preventing losses of human potential is actualized. As a result of the conducted research, we concluded that a decrease in the state's activity in regulating the processes of intellectual migration can lead to such consequences: the loss of the country's human potential (students in the domestic educational system); strengthening the imbalance in the professional qualification structure of highly skilled workers; Increase in the scale of losses of national intellectual property; underutilization for the national purposes of the professional knowledge which been obtained by intellectuals at different levels of the the Ukrainian educational space.

Калініна С.П., Давидюк Л.П. Міжнародна конкуренція за людський потенціал: міграційний контекст.

В статті розглянуто питання активізації процесів міжнародної інтелектуальної міграції на міжнародному ринку праці в контексті проявів міжнародної конкуренції за людський потенціал. Підкреслено, що знання стають об'єктом і фактором конкуренції та формування потоків міжнародної інтелектуальної міграції. Досліджено динаміку і спрямованість міжнародної інтелектуальної міграції. Визначено особливості формування вимог до працівника з метою забезпечення конкурентоспроможності національних економік. Підкреслено, що на сучасному етапі актуалізується проблема регулювання процесів міжнародної інтелектуальної міграції в контексті запобігання втратам людського потенціалу. Зроблено висновок, що зниження активності в регулюванні процесів інтелектуальної міграції може привести до втрат людського потенціалу (молоді, що навчається у вітчизняній освітній системі); посилення незбалансованості професійно-кваліфікаційної структури висококваліфікованих працівників; до зростання масштабів втрат національної інтелектуальної власності; недовикористання в національних цілях професійних знань, отриманих інтелектуалами на різних рівнях українського освітнього простору

Калинина С.П., Давидюк Л.П. Международная конкуренция за человеческий потенциал: миграционный контекст.

В статье рассмотрены вопросы активизации процессов международной интеллектуальной миграции на международном рынке труда в контексте проявлений международной конкуренции за человеческий потенциал. Подчеркнуто, что знания становятся объектом и фактором конкуренции и формирования потоков международной интеллектуальной миграции. Определены особенности формирования требований к работнику с целью обеспечения конкурентоспособности национальных экономик. Подчеркнуто, что на современном этапе актуализируется проблема регулирования процессов международной интеллектуальной миграции в контексте предупреждения потерь человеческого потенциала. Сделан вывод, что снижение активности в регулировании процессов интеллектуальной миграции может привести к потерям человеческого потенциала (учащейся молодежи в отечественной образовательной системе) усиление несбалансированности профессионально-квалификационной структуры высококвалифицированных работников; к росту масштабам потерь национальной интеллектуальной собственности; недоиспользование в национальных целях профессиональных знаний, полученных интелектуалами на разных уровнях украинского образовательного пространства.

Постановка проблеми. Характерною ознакою сучасного етапу світогосподарського розвитку є те, що під впливом інформаційної революції у світовому господарстві формується нове середовище, яке характеризується зміною звичного характеру конкурентної боротьби. Поряд із традиційним пошуком ринків збуту йде напружений пошук цінних видів ресурсів, серед яких перше місце належить інтелектуальним ресурсам та їх носію – людині. Компанії, що діють у високотехнологічних галузях, посилено займаються пошуком необхідного людського потенціалу – добре підготовлених фахівців, які можуть засвоювати великі обсяги інформації, володіють технікою її обробки – як визначального чинника успіху у конкурентній боротьбі.

Вищезазначене зумовлює активізацію процесів міжнародної інтелектуальної міграції на міжнародному ринку праці, при цьому інтелектуальна робоча сила з економічно менш розвинутих країн вступила у пряму конкуренцію з працівниками розвинутих країн: висококваліфіковані працівники все частіше виявляють готовність інвестувати кошти у власний людський капітал, підвищуючи його мобільність і реалізуючи більш сприятливі можливості, що відкриваються в інших регіонах і країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу процесів розвитку міжнародного ринку праці присвячено наукові праці Р. Білбороу, І. Бузько, Х. Кларка, Л. Лісогор, Л. Михайлової, І. Петрової, В. Петюха, А. Поручника, М. Піоре, Дж. Харіса та ін. Одночасно, незважаючи на значну кількість робіт як зарубіжних, так і вітчизняних вчених з досліджуваної проблематики, питання міжнародної конкуренції за людський потенціал як ознаки сучасного етапу трудових ресурсного забезпечення світової економіки вимагають подальшого опрацювання.

Метою статті є характеристика процесів формування та прояву міжнародної конкуренції за людський потенціал в міграційному контексті.

Виклад основного матеріалу. У постіндустріальному суспільстві XXI ст. характер міжнародної трудової міграції суттєво змінюється. Перш за все, це пов'язано з тим, що знання стають об'єктом і фактором конкуренції, і господарюючі суб'єкти все частіше створюють системи моніторингу і маркетингу даного ресурсу. Справжнім капіталом розвинутої економіки виступають знання, а працівники інтелектуальної праці перетворились на групу, яка визначає цінності і норми суспільства. [1, с. 53]. При цьому на сучасному етапі розвитку суспільства працівник стає цікавим не як носій здатності до малокваліфікованої, монотонної праці, а як володар унікальних інтелектуальних здібностей (що є результатом навчання і творчого пошуку, а також особливої природної обдарованості), які все більшою мірою залучаються до процесу обміну на світовому ринку інтелектуального капіталу, формуючи потоки міжнародної інтелектуальної міграції.

Сучасні вітчизняні й зарубіжні дослідники вказують на найближчі та віддалені наслідки даного явища, пов'язані з тим, що емігрують, головним чином, науково-технічні кадри, яким належить найбільший внесок у науково-технічний прогрес. Так, наприклад, у перший рік після розпаду СРСР у загальній кількості фахівців, що виїхали, 52 % становили фахівці у галузі фізики, математики і програмування, 27 % – фахівці у галузі біології і біотехнології, 12 % – у галузі хімії, 9 % – представники гуманітарних наук. Згідно з оцінками експертів, втрати країн-експортерів робочої сили від еміграції людського потенціалу на сьогодні оцінюються на рівні 10 % національного доходу [2, с. 260]. Дана тенденція, вочевидь, продовжиться, зважаючи на розрив у рівні теоретичної освіти у розвинених країнах та країнах, що розвиваються (рис. 1).

Таким чином, проявами трансформаційних зрушень на міжнародному ринку праці, пов'язаними з рухом людського потенціалу у світовій економіці, є інтелектуальна міграція, в рамках якої інтелектуальний потенціал циркулює на відповідному сегменті світового ринку праці.

Динаміка і спрямованість міжнародної інтелектуальної міграції значною мірою залежить від розвитку науки в країні і ставлення до неї, відмінностей в умовах для проведення наукових досліджень в різних країнах, відсутності перспектив творчого

зростання в країні постійного проживання, відмінностей у соціальному статусі і винагороді вчених, конструкторів та інших висококваліфікованих фахівців тощо.

Так, на протязі 70 років в Північній Америці функціонує система так званого «активного запрошення», яка забезпечує солідними грантами талановитих учнів шкіл, студентів, стажерів, аспірантів і докторантів з інших держав. Ці кошти не спрямовуються прямо на залучення в країну кадрів для навчання, однак вони працюють як система нецінових чинників попиту на світовому ринку інтелектуального капіталу, і тому більшість залучених кадрів в подальшому стають емігрантами [4, с. 40].

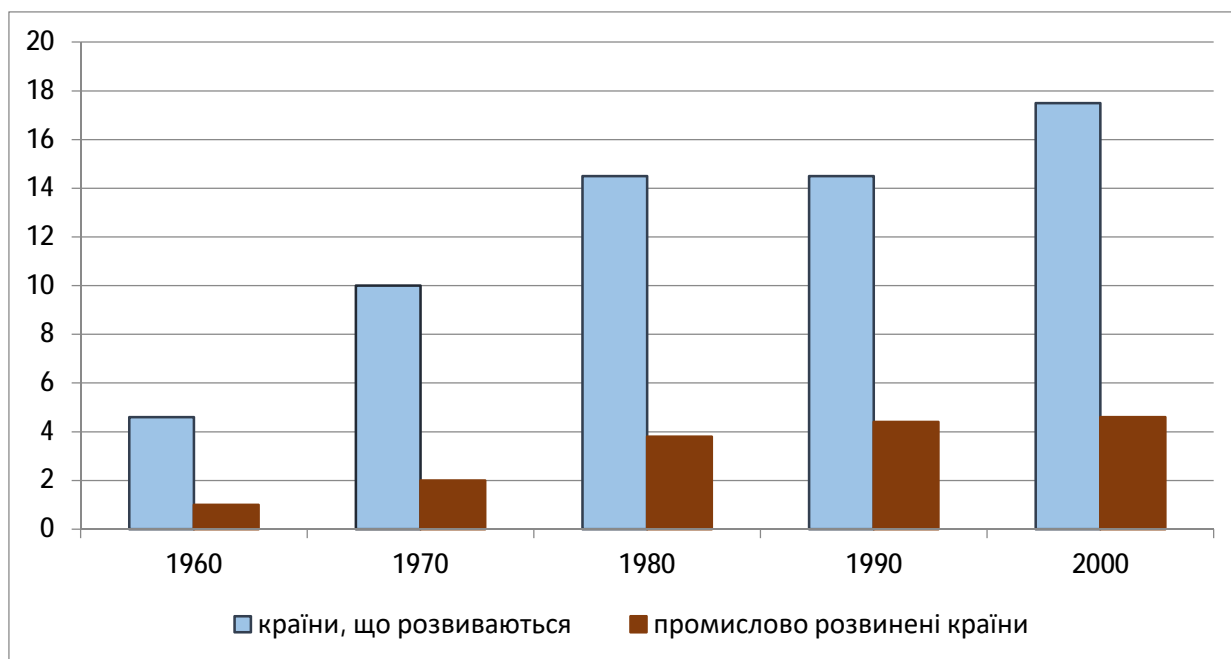

Рис. 1. Рівень теоретичної освіти у розвинених країнах та країнах, що розвиваються, у 1960–2000 рр., % [3, с.137].

На сьогодні середній освітній рівень американського працівника формується впродовж 14 років при тому, що кардинально зменшується кількість років, необхідних для зміни технологій і підготовки кадрів для них. Якщо раніше радикальні технологічні зміни у суспільному відтворенні відбувались приблизно через 35–40 років, а тому отриманих професійних знань (впродовж 6–8 років) вистачало практично на все професійне життя фахівця, то на сучасному етапі середній період оновлення техніки і технологій скоротився до 4–5 років, а в найбільш розвинутих галузях – до 2–3 років (при цьому необхідність відновлення зумовлена не стільки фізичним, скільки моральним застаріванням). Відповідно змінились терміни підготовки висококваліфікованих фахівців, вдосконалюється система перепідготовки кадрів і запрошення зарубіжних кадрів високої кваліфікації [5, с. 260].

В рамках вищезазначеної політики активного запрошення, вчені, аспіранти і студенти прибувають до США з Індії – 8 %, Китаю – 7 %, Філіппін і Німеччини – по 4 %; загалом з Азії – 57 %, з Європи – 24 %, з Латинської Америки – 13 %, з Канади та Океанії – 6 %, з Африки – 4 %. Так, у 1991р. іноземні студенти у США отримали понад 25 % усіх докторських ступенів у сфері природничих наук, понад 40 % - математичних та комп'ютерних наук і понад 45 % у сфері інженерних наук. В 2002 р. у цілому у США навчалось 586 тис. студентів-іноземців (з них 80 тис. – індійців і 62 тис. китайців) [6; 98]. Подібна картина спостерігається в інших країнах – близько 25 % студентів Великобританії і Швейцарії є іноземцями - громадянами більше ніж 40 держав світу.

В США прийнято спеціальні закони, що полегшують отримання постійних віз вченими та інженерами, які закінчили навчання в даній країні. В результаті до початку

XXI ст. кожен третій науковець в США народився і виріс за межами країни, а в органах федерального уряду і органах місцевої влади штатів – навіть більше – 16 % і 19 % відповідно [8, с. 61–63]. Показово, що 23 % членів Національної академії наук США, 33 % лауреатів Нобелівської премії країни є іммігрантами.

Враховуючи вимоги до працівника, зумовлені параметрами розвитку світової економіки (творчі здібності, професійні якості, прагнення до саморозвитку, володіння новітніми прийомами технологічних і проектно-конструкторських розробок тощо), відбувається збільшення витрат розвинутих держав і великих компаній на освіту і розвиток людських ресурсів (табл. 1), з метою забезпечення конкурентоспроможності національних економік.

В результаті частка світу, на яку припадає приблизно 15 % населення, забезпечує технологічними новаціями світову економіку загалом. Інша частина, яка охоплює приблизно 50 % населення, здатна впроваджувати ці технології у свою систему виробництва і споживання (так, у Республіці Корея, Китаї, Тайвані, Сінгапурі та Індії число фахівців у галузі природничих наук протягом 1975–1995 рр. зросло у два рази, а фахівців у галузі технічних наук – у три рази. У Китаї за період 1998–2001 рр. студентів стало більше на 89 %, або на 12,1 млн. чол., у тому числі за рахунок активного розвитку системи навчання в режимі on-line). Решта частин світу, що включає приблизно третину світового населення, не здатна створювати нові технології і впроваджувати іноземні [9, с. 23].

Таблиця 1

Витрати окремих країн на освіту і навчання на початок 2013р. [3, с.139]

Країни	Витрати на освіту, % ВВП	Витрати на навчання, дол. США	
		Учня середньої школи	Студента
Бельгія	5,5	5970	6508
Данія	8,0	7200	9562
ФРН	4,7	6209	9481
Греція	3,7	3287	4157
Іспанія	4,5	4274	5038
Франція	5,9	6605	7226
Ірландія	4,6	3934	8522
Італія	4,5	6458	6295
Нідерланди	4,8	5304	10757
Австрія	6,3	8163	11279
Португалія	5,7	4336	н/д
Фінляндія	6,2	5111	7327
Швеція	7,7	5648	13224
Великобританія	4,6	5230	9699

Висновки. Таким чином, міжкраїнова конкуренція за людський потенціал, яка посилюється, збільшує його циркуляцію на світовому ринку праці. При цьому зростає віртуальне переміщення інтелектуального капіталу за допомогою мережі Інтернет, а також кількість міжнародних обмінів студентами, науковими співробітниками. У цьому зв'язку актуалізується проблема регулювання процесів міжнародної інтелектуальної міграції в залежності від того, країна виступає донором чи реципієнтом людського потенціалу. Виходячи з того, що Україна в основному виступає країною – донором людського потенціалу, виникає необхідність більш активного регулювання процесів зовнішньої інтелектуальної міграції. При цьому важливим є регулювання молодіжного сегменту зовнішньої інтелектуальної міграції. Даний процес слід спрямувати на подолання тенденції перевищення виїзду на навчання в закордонних вузах українських студентів над в'їздом іноземців для навчання в Україні за рахунок як розширення обсягів і нарощування якості експорту освітніх послуг, так і реалізації комплексу заходів, що утримують молодь в рамках українського освітнього простору. Разом з тим, досить

актуальним є закріплення і примноження позитивної тенденції високого рівня в'їзної мобільності аспірантів.

Важливість вирішення даного питання обумовлюється, тим, що зниження активності в регулюванні процесів інтелектуальної міграції може привести до втрат людського потенціалу (молоді, що навчається у вітчизняній освітній системі); посилення незбалансованості професійно-кваліфікаційної структури висококваліфікованих працівників; до зростання масштабів втрат національної інтелектуальної власності; недовикористання в національних цілях професійних знань, отриманих інтелектуалами на різних рівнях українського освітнього простору.

Список використаних джерел:

1. *Время экономического господства США прошло: П. Дракер о перспективах американской и глобальной экономики // Большой бизнес. – 2004. – № 5. – С. 53–58.*
2. *Фомішин С.В. Міжнародна економіка / С.В. Фомішин, А.В. Рибчук, А.П. Румянцев, П.В. Гудзь та ін.; За ред. С.В. Фомішина. – Львів: Новий Світ – 2000. – 2011. – 446 с.*
3. *Калініна С.П. Розвиток міжнародного ринку праці: глобалізаційний аспект / С.П. Калініна, Ю.О. Гетьманенко, Л.П. Давидюк; за заг. ред. д-ра екон. наук, професора С.П. Калініної. – Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД", 2016. – 240с.*
4. *Ионцев В.А. Международная миграция населения: Россия и современный мир / В.А. Ионцев // Социс: социол. исслед. – 1998. – № 6. – С. 38-48.*
5. *Румянцев А.П. Міжнародна економіка / С.В. Фомішин, А.В. Рибчук, А.П. Румянцев, П.В. Гудзь та ін. – Львів: Новий Світ – 2011. – 446 с.*
6. *Мельничук А.П. Внешнеэкономическая деятельность. Международный обмен технологиями / А.П. Мельничук. – М.: ИКФ «ЭКМОС», 2003. – 462с.*
7. *Кількість українських вчених, які емігрували за кордон, за рік зростає втричі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/society/778819-kilkist-ukrajinskih-vchenih-yakiemigruvali-za-kordon-za-rik-zroslo-vtrichi.html>*
8. *Топилин А.В. Сдвиги в занятости и миграции высококвалифицированных научных кадров в России / А.В. Топилин, И.А. Малаха // Социологические исследования. – 2004. – №11. – С. 7.*
9. *Дахно І.І. Міжнародна економіка / І.І. Дахно – 2-ге вид., випр. і доповн. – К.: МАУП, 2006. – 731 с.*

Referenses:

1. *Draker, P. (2004). Vremya ekonomicheskogo gospodstva SSHA proshlo: P. Draker o perspektivax amerikanskoj i globalnoj ekonomiki [The economic domination of the United States passed: P. Drucker about the Outlook for the USA and global economy] // Bolshoj biznes [in Russian]*
2. *Fomishin, S.V. (2011). Mizhnarodna ekonomika [International economy]. Lviv: Novij svit[in Ukrainian].*
3. *Kalinina, S.P. (2016). Rozvitok mizhnarodnogo rinku praci: globalizacijnij aspekt . [The development of international labour market: globalization aspect] Vinnicya: Tov "Nilan-ltd".[in Ukrainian].*
4. *Ioncev, V.A. (1998). Mezhdunarodnaya migraciya naseleniya: Rossiya i sovremennyj mir. [International migration of population: Russia and contemporary world] Socis[in Russian]*
5. *Rumyancev, A.P. (2011). Mizhnarodna ekonomika [International economy]. Lviv: Novij svit [in Ukrainian].*
6. *Melnichuk, A.P. (2003). Vneshneekonomicheskaya deyatel'nost. mezhdunarodnyj obmen tehnologiyami [Foreign economic activity. International technology exchange] M.: ИКФ «ЭКМОС» [in Russian]*
7. *Kilkist ukraïnskix vchenix, yaki emigruvali za kordon, za rik zroslo vtrichi [elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.unian.ua/society/778819-kilkist-ukrajinskih-vchenih-yakiemigruvali-za-kordon-za-rik-zroslo-vtrichi.html>*
8. *Topilin, A.V. (2004). Sdvigi v zanyatosti i migracii vysokokvalificirovannyx nauchnyx kadrov v Rossii [Changes in employment and migration of highly qualified scientific personnel in Russia] Sociologicheskie issledovaniya[in Russian]*
9. *Daxno, I.I. (2006). Mizhnarodna ekonomika [International economy] K.: MAUP [in Ukrainian].*

Keywords: competition, migration, technological innovation, intellectual highly skilled professionals, intellectual capital

Ключові слова: конкуренція, міграція, технологічна новація, інтелектуально висококваліфіковані фахівці, інтелектуальний капітал

Ключевые слова: конкуренция, миграция, технологическая инновация, интеллектуально высококвалифицированные специалисты, интеллектуальный капитал.